

Kirándulás emlékeztető

Kolozsvár–Szamosújvár–Szék–Válaszút

2024. október 24.

Az autóbusz a Házsongárdi temető előtt indult. Az út hatalmas lakópark tömbházai között vezetett. Ezeket a hajdani hóstát helyén építették. A hóstátiak büszkén vallották magukat a Bocskai István által letelepített hajdúk utódainak. Nagyon erős magyar református közösséget képeztek, sokrétű közösségi élettel. Szorgalmas, a kor magas színvonalán álló gazdálkodást folytattak, innen ered másik elterjedt nevük: földészek. A hóstát eltüntetése a romániai falurombolás egyik legszomorúbb következménye.

Kolozsvártól a **Kis Szamos völgyén** halad az út Zsuk felé, amely hajdan az arisztokrácia híres vadászó helye volt. Bánffy Miklós Erdélyi történet című trilógiája az átélt élmények hitelességével írja le a vadászatok elmaradhatatlan elemeit: falkavadászásokat, versenyeket és az azokat követő bálakat, mulatásokat. Ma ipari parkot létesítettek a község határában, amely elsősorban a Bosch cég telephelye.

(Örmény Katolikus Templom, Szamosújvár)

Ezután **Szamosújvár** következett, ami arra kínált alkalmat, hogy az örmények sorsára tekintsünk vissza. Őshazájuk a Kaukázus vidékén, az Ararát hegy lábánál volt. Tiridat királyuk tette először államvallássá a kereszténységet, 301-ben, miután az örmények védőszentje, Világosító Szent Gergely megkeresztelte őt és családját. Az örmények egész történelmük során más vallású népek sokasága között éltek, emiatt gyakran szenvedtek üldöztetést. Ennek következtében több hullámban is vándoroltak nyugat felé, különösen olyan válságos időkben, amikor a szembenálló feleknek vallási vonatkozásban kellett állást foglalniuk. Erdélybe legnagyobb számban Moldva felől érkeztek a XVII. században. Diaszpórában élve

rendszerint átvették a befogadó nép nyelvét, Moldvában például a román nyelvet használták a társadalmi és családi érintkezésben, amit a mai napig is megőrződött családnevek bizonyítanak. I. Apafi Mihály 1672-ben adott nekik kiváltságlevelet és letelepedési jogot Erzsébetvárosban. Erdélyben fontos városaik: Erzsébetváros, Szamosújvár, Gyergyószentmiklós, Csíkszépvíz. A magyar területeken élő örmények magyar örményeknek tartották és tartják magukat, erős magyar érzülettel, örmény identitás tudatukat azzal őrzik, hogy az örmény katolikus felekezethez tartoznak és az általuk létrehozott sok szellemi és materiális értéket büszkén tartják számon. Kiss Ernő és Lázár Vilmos aradi vértanúk örmény származásúak voltak, akárcsak Czecz János tábornok, aki a szabadságharc bukása után Argentínába emigrált, ahol ő alapította meg a máig is létező katonai akadémiát. Szamosújvárról került Budapestre testvérével együtt Pongrácz Gergely, aki 1956-ban a Corvin-közi felkelők vezére volt.

Szamosújvárt az örmények számára 1700-ban papíron-vonalzóval és ceruzával-tervezték. Egyedülálló dolog volt egy egész város egyszerre történő megtervezése, így hosszú időn keresztül egységes barokk városképet mutatott. Szamosújváron a késő barokk szinte egyedülálló megnyilatkozása az örmény székesegyház, a hajdan virágzó közösség gazdagságának, jó művészi ízlésének bizonyítéka. A templom építését 1748-ban kezdték el a négyszögű főtér déli oldalán. Az építéshez szükséges kiadásokat az örmény katolikus egyház és a hívek adományaiból fedezték, Mária Terézia királynő pedig 1200 forinttal járult hozzá a templom felépítéséhez.

Legtehetősebb polgárok a kereskedők és a bőrfeldolgozó szakemberek voltak, ők bőkezűen támogatták egyházukat.

Az oldalkápolnában őrzik a Levétel a keresztről című Rubens vagy a Rubens festészeti iskolájához tartozó egykori tanítvány festményét. A templom büszkeségének számító festmény I. Ferenc király adománya 1806-ból.

A város másik ismert nevezetessége a volt Martinuzzi-féle vár, amely a szocialista idők politikai foglyainak börtönként a londoni Tower, a párizsi Bastille vagy Kufstein sorába illő börtönként vált hírhedtté. Építése 1539-ben kezdődött, azzal a céllal, hogy a Habsburgok Kolozsvár felé való terjeszkedését akadályozza.

Martinuzzi Fráter Györgynek, az akkori politikai élet egyik meghatározó alakjának rezidenciája lett, védelmi és reprezentációs célokat egyaránt szolgált. Az első reneszánsz erőd volt Erdélyben, a korábban Itáliában szokványos erődök késői utóda. Legértékesebb elemei rokonságot mutatnak a budai, esztergomi, visegrádi fontos építmények stílusjegyeivel. Valószínű, hogy a Mohács után szétszóródott olasz művészek is részt vettek az építésében. Martinuzzi halála után Dobó István is volt várkapitánya. Börtönné alakítása után kívülről komor, fenyegetést sugalló falakkal vették körül a korábbi épületet, ma már csak ezt látjuk, ha mellette haladunk el. Itt raboskodott és halt is meg Rózsa Sándor, a híres betyár, akinek a népi emlékezet a mesehősökéhez hasonló igazságérzetet tulajdonít. Érdekes, hogy sírja az egykori rabtemetőben szinte nemzeti zarándokhely, az oda elhelyezett sok koszorúval, méccessel olyan látványt nyújt, mint a híres vértanúk emlékhelyei.

Később itt raboskodott Bodor Péter, annak a ma már nem létező marosvásárhelyi zenélő kútnak a megépítője, amelynek másolata Budapesten, a Margit szigeten található. Hamis pénzverésért volt elítélve. A rá vonatkozó fennmaradt anyagból tudjuk, hogy –erkölcsi bizonyítványa alapján- szabad kijárása és munkavállalási joga volt. A kétes hitelességű szájhagyomány szerint templomi freskót is festett és orgonát is javított a városban vagy a környékén. Hozzá tartozói még bort is küldhettek neki, mert anélkül-egyik beadványa szerint- nemigen tudott megenni.

A kommunizmus idején itt raboskodott Bodor Ádám későbbi Kossuth-díjas író, Csiha Kálmán későbbi erdélyi református püspök, de román korábbi jobboldali politikusok, görögkatolikus püspökök, papok is.

A hajdani kivégzések helyszínén börtönmúzeumot létesítettek. Mivel ma is büntetésvégrehajtó intézet, csak korlátozott körülmények között látogatható.

Szék egyedülálló értékű magyar település, neve a táncház mozgalom szinonimája lett, táncait Martin György gyűjtötte, népzenejére Lajtha László figyelt fel, azután Kodály Zoltán érdeklődését is felkeltette. Így válhattak ezek az egyedülálló értékek a mostani néptáncosok számára is hozzáférhetővé. Hajdani sókitermelő település volt. Bányavárosként német telepeseket is idevonzott, ezáltal építkezése és népviselete eltért a korabeli településektől. A kitermelésnek a bányaomlások vetettek véget. Mivel zsákfalú, hagyományait inkább megőrizte, mint más települések.

A falu három településből jött létre: Felszeg, Forrószeg, Csipkeszeg. Máig is szigorú, generációról generációra hagyományozódó szabályok különítik el a három részt az udvarlás, házasságkötés, templomi ülésrend vonatkozásában.

(Református templom, népviseletbe öltözött konferencia résztvevők, Szék)

Szék legértékesebb és egyben leglátványosabb műemlék épülete kétségkívül a református templom. A templom építését az 1241-es tatárjárás után kezdték el, természetesen eredetileg katolikus templomnak épült. Háromhajós, gótikus stílusú templom. A templom falait eredetileg mindenhol freskók díszítették melyek olasz mesterek munkájára utalnak, ám az is elképzelhető, hogy magyar mesterek készítették. A freskók egy része még ma is látható. A templomot többszöri pusztítás után 1946-ban Kós Károly tervei alapján restaurálták és bővítették is. Benne külön ülnek a falu három részének lakói, természetesen külön padokban a nők és a férfiaknak.

A falu központjában levő tájház háromosztatú, nádfedeles, sövényfalú. A pitarban áll a szabad kéményes sütőkemence, a hátsó házban a rakott, épített tűzhely. A faluból összegyűjtött régi bútorok, használati tárgyak, szöttesek, tányérok képezik a berendezést. Hasonló házakat nemigen lehet már látni a településen, mert a közelmúltban lezajlott rohamos modernizációja során a régi házakat-ha idős gazdáik kihaltak-új tulajdonosaik lebontották, hogy komfortos, tágas téglaeépületeket építsenek helyükre.

(Bánffy-kastély, Válaszút)

A széki lelkületet egy szomorú eseményre való kollektív emlékezés határozza meg. 1717. augusztus 24-én krími tatár hordák törtek be Székre, ahol elpusztították a falu lakóinak legnagyobb részét, felégették egy csomó épületet. Erről emlékeznek meg minden év augusztus 24-én, Bertalan napján, fekete böjttel és háromszori istentisztelettel. Erre való emlékezés a széki női viselet fekete-piros színkombinációja is. A fekete a gyász, a piros a vér színe. A széki lányokat, anyagi helyzetüktől függetlenül családjaik szívesen adták Kolozsvárra cselédnek, főleg a hóstáti gazdákhöz. Ott tapasztalatot szereztek gazdálkodásból, háztartásvezetésből, tulajdonképpen az élet iskolájának számítottak a szolgálósorban eltöltött évek. A Kolozsváron szolgáló lányok csütörtök és vasárnap délutánonként kimenőt kaptak, ilyenkor a Malomárok partján, a telefonközpont előtt összefogózva táncoltak. Az általuk nyújtott festői látványt örökíti meg Kányádi Sándor Fekete-piros című verse. Szék határa természetvédelmi terület, sok különleges madárfaj élőhelye.

Válaszúton Kallós Zoltán (1926-2016) Kossuth-díjas és Corvin-lánccal kitüntetett néprajzkutató egész életén át gyűjtötte a népi kultúra tárgyi emlékeit. A tárgyakat a Sebes Körös völgyében, Feketetón évente megtartott vásárokon és gyűjtőútjain szerezte be, illetve megőrizte a családjában és szülőfalujában padlásra került holmikat. Gyűjteménye tekinthető meg **Válaszúton**, abban a néprajzi múzeumban, amelyet a hajdan családja tulajdonát képező és később visszakapott ingatlanban ő maga rendezett be. Tárgyakon kívül balladákat, katonadalokat, bújdosóénekeket, szerelmi dalokat, imákat, gyermekdalokat gyűjtött. Évtizedeken át járta magnóval Erdély három tájegységét (Mezőség, Kalotaszeg, Gyimesi szoros) és Moldva csángók által lakott részeit. Tizennégyezer magyar, román, cigány népzenei alkotást gyűjtött. Nagyon jó kapcsolatteremtő képessége, az alanyok nyelvének ismerete és legendás memóriája segítette ebben.

Az idén felújított **válaszúti Bánffy-kastélyban** született az író Wass Albert (1908-1998). A kastély különlegesen értékes részét jelenti a kastélyt építtető Bánffy Ádámnak a fafaragványai, amelyek szerepeltek az 1878-as párizsi világkiállításon. Ez az alkotó, műkedvelő nemes egy domborműves, színes cserépkályhát is készített, amelyet kiállított az székesfehérvári országos kiállításon. Ott a kályha megtetszett Ferenc Józsefnek, az Osztrák-Magyar Monarchia császárnak, így Bánffy neki ajándékozta. Sajnos, az már nem létezik, ugyanis a gödöllői királyi kastélyt ékesítette, de ott megsemmisült. Viszont Bánffy Ádám elkészítette annak mását, azt láthatjuk ma Válaszúton a kastélyban. A kályha oldalán két érdekes féldombormű a honfoglalást, illetve a vérszerződést ábrázolja.

Bonchidát hajdan az erdélyi Versailles-nak tartották. Ritkaságszámba megy, hogy ugyanannak a főnemesi családnak, a Bánffy családnak a különböző ágai birtokolták hat évszázadon keresztül. Ez a család a legrégebbiek és a legrangosabbak egyike, a honfoglaláskori Tomaj nemzetségtől származtatják magukat. Bonchidát Luxemburgi Zsigmond királyunk ajándékozta 1387-ben ősüknek, Bánffy Dénesnek, aki az első udvarházat építtette a most látható épületegyüttes helyére. Ezt az udvarházat a XVII. században védőövbe foglaltatta akkori gazdája. Egy évszázaddal később az akkori ura barokkosan átépíttette, patkóív alakú bejárati részt toldatott hozzá, amely istállót, lovardát és a kastély

működtetéséhez szükséges helyiségeket foglalt magába. A patkóív tetejét számos szobor díszítette, amelyek bizarr figurákat jelenítettek meg, a főbejárat fölött Atlasz tartotta vállán a Földet, az istálló bejárata fölött Hélios hajtotta négylovas diadalszekerét. Ugyanebben az időszakban díszlépcsőt és díszerkélyt építettek a főépületre. Legkésőbb épült része az együttesnek az óratorony és a főépületnek a óratorony oldalán található neogótikus szárnya. Kiterjedt park vette körül az épületeket. Végeredményben mindaz, amit itt lát az ember az egymás után következő korok stílusirányzatait mind szemléltethetné. Utolsó tulajdonosa Bánffy Miklós (1873-1950) politikus, hajdani magyar külügyminiszter volt. Ebben a minőségében Bethlen István miniszterelnökkel együtt képviselte Magyarországot 1921-ben a velencei konferencián. Azon nagyhatalmi konszenzus alakult ki arra nézve, hogy népszavazáson döntse el, hogy Sopron és néhány környező falu Magyarországhoz vagy Ausztriához tartozzék. Így maradhatott Sopron Magyarország része és válhatott a Hűség Városává. Bár a politikusoknak nem kell feltétlenül polihistoroknak lenniük, Bánffy Miklós az volt, igazi reneszánsz ember. A budapesti Magyar Operaház igazgatója volt, ő rendezte először a Szegedi Szabadtéri Játékokon az Ember tragédiáját. Ennél nagyobb léptékű rendezői feladatot is ellátott: főszerzője és látványtervezője volt az utolsó magyar király, IV. Károly koronázásának. Az esemény a Mátyás templomban történt, 1916-ban.

(Bánffy-kastély, Bonchida)

Íróként az Erdélyi történet című trilógiával alkotott maradandót. Ez a mű az első világháború előtti idők magyar közéleti eseményeit írja le az abba jól belelátó főnemes látószögéből. Írója nagyszerű megfigyelőnek bizonyul úgy az érdekes események, mint az arisztokrácia meghonosodott szokásainak, mentalitásának vonatkozásában. A történetet egy nagy szerelem lírai vonatkozásai teszik még emlékezetesebbé. Mindenkinek ajánlható elolvasásra, aki erről a világról többet szeretne tudni. A tönkrement kastély helyreállítása nagyon jól halad, építészek nyári táborát tudja fogadni és Erdély legnagyobb fesztiváljának, az Electric

Castlenak a helyszíne. A kastély helyreállítására 2001-ben nemzetközi program indult. Sorsa így reményt nyújt arra nézve, hogy épített örökségünk legértékesebb darabjait sikerül a jövő generációk számára megmenteni.

A kirándulás érdekes mozzanata volt az, hogy Széken a csoport két fiatal tagja felölthette az ottani népviseletet. A jó hangulatú ebéd a helyi Sóvirág panzióban a hagyományos erdélyi konyha jó minőségét bizonyította.

(csoportkép a választói Bánffy-kastély előtt)

A helyek, amelyeket bejártunk -Szék kivételével- magyar szórványok, viszont betekintést nyújtanak korábbi életformákba, értékes életutakba.

Bizonyára kellemes emlék marad ez a kirándulás a résztvevők számára.

Máthé Márta
nyugalmazott fizikatanár, Marosvásárhely
a kirándulás vezetője